

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

на характеристиці практичних результатів щодо піднятої проблематики та представимо результати власного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендер для медій. Підручник з гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / гол. ред. М. Маєрчик. К.: Критика, 2017. 224 с. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/gender_dlya_medii_2017.pdf
2. Малина О. Г. Психологічні особливості готовності чоловіків до батьківства. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 2 (16). С. 74–78.
3. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів / А. Й. Капська, Н. С. Олексюк, С. М. Калаур, З. З. Фалинська. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
4. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю: навч. посібник. К., 2003. 132 с.
5. Lukyanova, K. A. (2016) Acknowledged attitude for fatherhood: modern tendencies. *Science and practice: Collection of scientific articles*. Thorpe Bowker. Melbourne, Australia. P. 274–277.
6. Korczak, J. (2012) Jak kochać dziecko. *Dziecko w rodzinie*. Warszawa. 176 s.
7. VandenBos, G. R. (2007). *APA dictionary of psychology*. Washington, DC: American Psychological Association. 1024 p.

REFERENCES

1. Mayerchuk, M. et al. Hender dlia mediy. Pidruchnyk z hendernoї teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostey [Gender for the media. Textbook on gender theory for journalism and other socio-humanitarian specialties]. Kyiv: Krytyka, 2017. 224 p.
2. Zhupiyeva Ye. I., Zhuravleva M. V., Chernyavskaya Ya. V. Psikhologicheskaya gotovnost studentov k braku i semeynoi zhizni [Psychological readiness of students for marriage and family life]. *Mir pedagogiki i psikhologii*. 2018. № 8. P. 47–58.
3. Kapska A. Y., Oleksyuk N. S., Kalaur S. M., Falynska Z. Z. Sotsialno-pedahohichna robota z problemnymi simyami [Socio-pedagogical work with problem families]. Ternopil: Aston, 2010. 304 p.
4. Trubavina I. M. Sotsialno-pedahohichna robota z neblahopoluchnoiu simyeiu. [Socio-pedagogical work with a troubled family]. *Navchalnyy posibnyk*. Kyiv, 2003. 132 p.
5. Luk'yanova, K. A. Acknowledged attitude for fatherhood: modern tendencies. *Science and practice: Collection of scientific articles*. Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. P. 274–277.
6. Korczak, J. Jak kochać dziecko. [how to love a child] *Dziecko w rodzinie*. Warszawa, 2012. 176 s.
7. VandenBos, G. R. *APA dictionary of psychology*. Washington, DC: American Psychological Association, 2007. 1024 p.

УДК 37.015.31:316.346.2]:[316.61:316.367](477:4)
DOI 10.25128/2415-3605.21.2.21

ВОЛОДИМИР КРАВЕЦЬ

<https://orcid.org/0000-0001-7537-6545>

kravets@tnpu.edu.ua

доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

СВІТЛАНА КРАВЕЦЬ

<https://orcid.org/0000-0003-4502-0921>

svitlana.kravets@gmail.com

кандидат філософських наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

**ПРОБЛЕМИ СЕКСУАЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
УКРАЇНИ В СВІТЛІ «СТАНДАРТІВ СЕКСУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПІ»**

Зазначено, що в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. у суспільстві під впливом глобалізації та інформатизації відбулися кардинальні зміни у сфері сексуальних цінностей української молоді: плюралізм і толерантність в ставленні до статевого життя; автономізація підліткової та юнацької сексуальності від зовнішніх форм контролю; комерціалізація сексу (проституція, порнографія, еротизація реклами тощо); реабілітація нерепродуктивних форм сексуальності; легалізація одностатевого кохання тощо. Відчувалася необхідність докорінного поліпшення теоретичного і практичного вирішення проблем сексуальної соціалізації. Вказано, що першим кроком до реалізації цієї мети стало прийняття Європейським Союзом (ЄС) у 2010 р. «Стандартів сексуальної освіти в Європі», які поклали початок створенню нормативної бази сексуальної соціалізації учнівської молоді й мали сприяти поширенню цілісної системи сексуальної освіти і статевого виховання та надання їх дітям і молоді. На великому масиві дослідного матеріалу показано низький рівень сексуальної освіченості і сексуальної культури українських школярів, названо фактори, котрі гальмують впровадження у загальноосвітні заклади курсів сексуальної освіти, що рекомендовані ВООЗ для всіх європейських країн. На досвіді освітніх систем ЄС підкреслено позитивні сторони впровадження у систему освіти України систематичних курсів сексуальної освіти. Визначено критерії оцінки успішної реалізації сексуальної соціалізації: статева проблематика розглядається та обговорюється відкрито, як позитивна, інтегративна частина здоров'я; програми сексуальної освіти повинні бути адаптовані до конкретних потреб і реалій відповідної країни; має бути підтримка державою заходів із сексуальної соціалізації; сексуальна соціалізація враховує гендерний аспект; обов'язкова прив'язка сексуальної соціалізації до дошлюбної підготовки школярів і відповідального батьківства; партнерство школи та сім'ї, урядових і недержавних організацій, різних консультаційних центрів при вирішенні проблем сексуальної соціалізації школярів тощо.

Ключові слова: сексуальність, сексуальна соціалізація, статеве виховання, сексуальна культура, сексуальна освіта, стандарти, мультидисциплінарність.

VOLODYMYR KRAVETS

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
academician of NAES of Ukraine
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil

SVITLANA KRAVETS

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis Str., Ternopil

**PROBLEMS OF SEXUAL SOCIALIZATION OF STUDENT YOUTH IN THE LIGHT
OF “STANDARDS OF SEXUAL EDUCATION IN EUROPE”**

In the late 20-th – early 21-st centuries in society under the influence of globalization and informatization there were dramatic changes in the field of sexual values of domestic youth: pluralism and tolerance in relation to sexual life; autonomization of adolescent and youthful sexuality from external forms of control; commercialization of sex (prostitution, pornography, eroticization of advertising, etc.); rehabilitation of unproductive forms of sexuality; legalization of same-sex love; etc. There was a need to radically improve the theoretical and practical solution to the problems of sexual socialization. The first step towards the implementation of this goal was the adoption by the European Union in 2010 of the “Standards of Sexual Education in Europe”, which marked the beginning of the creation of a regulatory framework for sexual socialization of pupils and was to promote a holistic system of sexual education and provide children and young people with objective, scientifically reliable information about all aspects of sexuality.

The aim of the article: Based on the analysis of “Standards of Sexual Education in Europe” to prove the need and relevance of the introduction in educational institutions of Ukraine sexual socialization of the school children, to indicate the main steps in the implementation of the best foreign experience in light of the recommendations of this document. The article points out the Standards' emphasis on the mistakes of traditional sexual socialization, which tried to misgive the youth associative relationship between sex and danger, focusing on the potential risks of sexuality. The article on a large array of research material shows the low level of sexual

education and sexual culture of Ukrainian schoolchildren, noted factors that hinder the introduction of sexual education courses recommended by WHO for all European countries.

The article on the experience of educational systems of the European Union emphasizes the positive aspects of the introduction of systematic courses of sexual education into the domestic education system. A detailed study of the "Standards of Sexual Education in Europe" and the study of the staging of sexual socialization in foreign countries gave the authors the opportunity to justify the need to use a number of elements of foreign experience in Ukraine. The article defines criteria for assessing the successful implementation of sexual socialization: sexual issues are considered and discussed openly as a positive, integrative part of health; sexual education programs must be adapted to the specific needs and realities of the respective country; there is state support for measures on sexual socialization; sexual socialization takes into account the gender aspect; mandatory linkage of sexual socialization to premarital training of schoolchildren and responsible parenthood; partnership of schools and families, government and non-governmental organizations, various consulting centers in solving the problems of sexual socialization of schoolchildren, etc.

Keywords: *sexuality, sexual socialization, sex education, sexual culture, standards, multidisciplinary.*

За останні десятиліття у світі відбулися серйозні географічні, інформаційні, політичні, соціально-економічні та культурні трансформації. Суспільство увійшло в свою наступну фазу постіндустріального розвитку – інформаційну. Серйозні зміни відбулися у сфері сексуальних цінностей: плюралізм і толерантність у ставленні до статевого життя; зростаюче занепокоєння сексуальним насильством над дітьми та підлітками і, що не менш важливо, мінливе ставлення до сексуальності та зміни у сексуальній поведінці молоді; автономізація підліткової та юнацької сексуальності від зовнішніх форм контролю; комерціалізація сексу (проституція, порнографія, еротизація реклами тощо); реабілітація нерепродуктивних форм сексуальності; підвищення толерантності до дошлюбного та позашлюбного сексу; легалізація одностатевого кохання [4]; статеве знеособлення дитини, поява третьої – невизначеної статі [2]; можливість легалізації інцесту як «гендерної норми» (Данія, Швейцарія, Швеція) [7]; зростання кількості учасників руху чайлдфрі (англ. child-free – вільні від дітей) [6]; пропаганда «післяпологового абортів» [9] тощо. Зміні морально-етичних цінностей в багатьох країнах Європи (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Швеція та ін.) явно сприяє таке явище, як масовий відхід населення від традиційних релігійних цінностей (це явище в науковій літературі називають «європейським етнорелігійним ренесансом»).

Все це безумовно впливає на всі сфери життя людини, в тому числі детермінує динамічний розвиток сексуальності молоді, зміни в статевій поведінці школярів. З огляду на це, а також на зниження віку сексуальної ініціації, виходячи з необхідності сексуальної освіти населення, ще у 1986 р. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розробила «Стандарти інформації про сексуальне життя», в яких доводилося, що сексуальна інформованість: дає можливість людям приймати обґрунтовані рішення і відповідно вибудувувати свою статеву поведінку; сприяє усвідомленню та знанню людського тіла, його функцій, особливо щодо сексуальності; сприяє формуванню психосексуальної зрілості, розумінню значення і наслідків сексуальної ініціації; сприяє профілактиці ЗПСШ, ВІЛ/СНІДу, сексуального примусу; запобігає сексуальним комплексам, страхам і фобіям тощо.

Цей документ відіграв позитивну роль у зміні ставлення в світі до сексуальності і сексуальної соціалізації молоді. Цінності та норми, пов'язані зі сексуальністю, почали змінюватися, сексуальна поведінка теж зазнавала змін або, принаймні, втратила свій екстремально табуований характер, стала темою відкритих громадських обговорень. Тим не менше, проведений на початку ХХІ ст. аналіз сексуальної освіченості в багатьох країнах Європи та світу засвідчив невисокий рівень обізнаності молоді в питаннях статі і міжстатевих взаємин. Відчувалася необхідність докорінного поліпшення теоретичного і практичного вирішення проблем сексуальної соціалізації.

Незважаючи на те, що у багатьох західноєвропейських країнах були розроблені мінімальні стандарти сексуальної освіти, не робилося жодних спроб впровадити такі стандарти на рівні Європейського регіону ВООЗ. Саме через це виникла потреба в стандартизації підходів до сексуальної соціалізації, в пошуку ефективних стратегій, які допоможуть молодим людям поводитися зі своєю сексуальністю безпечною і задовільним способом. Невипадково кілька країн Європи звернулися до Європейського регіонального бюро ВООЗ за допомогою у розробці програм сексуальної освіти.

Першим кроком до досягнення цієї мети стало прийняття ЄС у 2010 р. «Стандартів сексуальної освіти в Європі» («Standards for sexuality education in Europe») [12], розроблені групою експертів різних галузей знань з дев'яти європейських країн. Цей документ ґрунтується на досвіді європейських країн, в яких традиції сексуальної освіти зародилися раніше.

Мета статті – на основі аналізу «Стандартів сексуальної освіти в Європі» довести необхідність й актуальність запровадження в закладах освіти України сексуальної соціалізації учнівської молоді, вказати основні кроки реалізації кращого зарубіжного досвіду в світлі рекомендацій цього документа.

«Стандарти сексуальної освіти в Європі» є рамковим документом для осіб, які визначають політику керівників і фахівців у сфері освіти й охорони здоров'я, що поклав початок створенню нормативної бази сексуальної освіти в країнах ЄС і мав сприяти поширенню цілісної системи сексуальної освіти та надання дітям і молоді об'єктивної, науково достовірної інформації про всі аспекти сексуальності [1]. Однак в нашій державі вказані Стандарти залишилися без уваги політиків та освітян, хоча 20 червня 2012 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Уряд згідно з цією Конвенцією зобов'язався ввести сексуальну освіту в початковій і середній школі. Про це, до речі, йшлося і в «Стандартах сексуальної освіти в Європі». На жаль, навіть курс «Сімейні цінності», який дуже опосередковано міг би реалізовувати проблеми сексуальної освіти, зустрівши опір громадськості, так і не дійшов до шкіл.

В Україні ніяк не можуть зрозуміти, що настав час вводити в школу курс сексуальної освіти і йти в ногу з цивілізованим світом. І робити це треба розумно, без фізіологізму, з урахуванням дитячої психології, національних традицій і ментальності, оскільки між жителями об'єднаної Європи та України існує морально-цивілізаційна відмінність, що базується на релігійних, духовних і традиційних цінностях. Тож що нормально і необхідно для європейця, який перебуває під впливом протестантизму 500 років, для пересічного українця, вихованого в полі православних, греко-католицьких або навіть радянських правил поведінки, часто дико і глибоко протиприродно.

У передмові до Стандартів автори наводять аргументи на користь сексуальної освіти учнівської молоді, акцентуючи увагу на скороченні статевих ризиків і не пов'язаної з цим підвищення сексуальної активності. Навпаки, така освіта сприяє усвідомленню ризику, формує вміння відмовляти у сексуальній близькості, наполягати на використанні засобів контрацепції, дає можливість молодим людям робити усвідомлений вибір щодо сексуальних відносин, захисту свого сексуального здоров'я, формування комунікативних вмінь тощо. Цих аргументів, на нашу думку, достатньо, щоб переконувати українську громадськість і педагогічну спільноту в доцільності запровадження в школах України продуктивної сексуальної соціалізації.

Позитивним в Стандартах є те, що вони, на відміну від існуючої практики Данії, Нідерландів, Швеції та інших країн, де зміст сексуальної освіти не спрямований на шлюбно-сімейні стосунки, зорієнтовані на християнські норми й цінності з чітко вираженою орієнтацією на шлюб і сім'ю. Вся інформація, отримана дітьми з питань сексу, має даватися винятково у контексті шлюбу та сім'ї; учителі не повинні вчити, дискутувати і знайомити учнів з друкованими матеріалами, що є незаконними і протиприродними в сексуальній практиці; речі, які непристойні в очах громадськості, не можуть бути використані учнями як наочні посібники; вулична термінологія не повинна вживатися на заняттях, мова вчителя має відповідати мові науки; обговорення, навчання та інструкції з використання контрацептивів повинні проходити у контексті сім'ї та шлюбу; будь-які порнографічні та непристойні книги й інші друковані видання, фільми, слайди, відео повинні бути виключені з навчання.

У рекомендаціях Стандартів щодо сексуальної освіти покладені наступні принципи: відповідність сексуальної освіти віку, рівневі розвитку і статевої належності дитини; в основі сексуальної освіти перебувають права людини (сексуальні і репродуктивні); також в її основі лежить цілісна концепція благополуччя, яка включає сексуальне і репродуктивне здоров'я; сексуальна освіта твердо ґрунтується на гендерній рівності, самовизначенні і прийнятті різноманітності; сексуальна освіта починається з моменту народження людини; вона ґрунтується на точних наукових даних.

У 2013 р. Європейський парламент випустив брошуру «Політика сексуальної освіти в Європейському Союзі», яка конкретизує Стандарти. У ній визначені п'ять складників

ефективного сексуальної соціалізації: комплексний підхід; участь батьків; спеціально навчені викладачі; відвідування таких уроків має бути обов'язковим; навчальні програми, які дозволяють говорити на різноманітні теми без табу [11].

Загалом документ спрямований на сприяння сексуальному здоров'ю населення та розробку чи адаптацію програм сексуальної соціалізації в різних державах на різних рівнях розвитку і підготовки, адже концепції статі, сексуальності, сексуального здоров'я і прав людини трактуються в різних країнах і культурах Європи неоднаково. Автори Стандартів звернули увагу на помилки традиційної сексуальної освіти, намагання нав'язати молоді асоціативний зв'язок між сексом і небезпекою, орієнтацію на потенційні ризики прояву сексуальності (небажана вагітність, інфекції, які передаються статевим шляхом, тощо), що не відповідало потребі молодих людей в отриманні інформації та виробленні навичок, а часто й не мало стосунку до їхнього життя. Адже сексуальна соціалізація повинна спрямовуватися не тільки на ризики, а й на всі аспекти сексуальності, сприяти формуванню позитивного, відповідального та неупередженого ставлення до сексуальності, сексуального здоров'я і поведінки.

Варто зазначити, що в питаннях формування єдиної освітньої концепції, розробки навчальних програм і стандартів сексуальної освіти до прийняття Стандартів нам не вдалося віднайти прикладів співпраці та взаємного впливу держав Європи. Ймовірно, це пов'язано з мовними бар'єрами: документи рідко перекладалися і публікувалися у міжнародних журналах. Таке ж спостерігалось в галузі наукового вивчення цього питання. Дослідження потреб молоді в сексуальній освіті чи якості та ефективності освітніх програм проводилися переважно в національних цілях і публікувалися мовою цих країн, не поповнюючи міжнародні наукові знання.

Вивчаючи ідеї Стандартів, ми вирішили перевірити стан сексуальної соціалізації в Україні, а також запропонувати шляхи поліпшення роботи вітчизняних шкіл в цьому напрямку з використанням зарубіжного досвіду. Було опитано 496 школярів експериментальних і контрольних шкіл Тернополя та області. У підсумку констатовано низький рівень інформованості українських школярів про різні аспекти сексуальності. Незначна кількість дівчат (12,6 %) і ще менша кількість хлопців (10,8 %) має адекватні початкові знання про сексуальність і міжстатеве спілкування. Причому їх рівень інформованості визначений уявленнями «фольклору дворової культури» та архетиповими міфологізаціями. 10 % дівчат і 36 % хлопців вважають цілком допустимою сексуальну близькість без використання спеціальних методів попередження вагітності. Лише 21,7 % дівчат знають, з якого віку можна починати використовувати протизаплідні таблетки. Одночасно власна оцінка своїх знань школярами сильно завищена. Кожна п'ята дівчина (20,5 %) і кожний третій (33 %) хлопець вважають, що вони мають достатні знання у цій сфері. Таким чином, отримані результати підтвердили наше припущення щодо низького рівня сформованості сексуальної освіченості, вихованості і сексуальної культури у молоді.

Пріоритетне місце в наборі понять, пов'язаних зі статевим дозріванням, особливостями сексуальних стосунків, питаннями планування сім'ї, вагітності займає визначення терміна «безпечний секс», особливо у дівчат. Далі за значущістю в своїй більшості респонденти-підлітки цікавляться поняттям «кохання», близько третини хотіли б отримати ширшу інформацію з питань сексуальних стосунків (більшість дівчат) і здоров'я (більшість хлопців). Як свідчать наші дослідження, потреба в інформації у дівчат всіх вікових категорій вища, ніж у хлопців.

Близько половини респонденток цікавлять питання, пов'язані зі специфікою сексуальних стосунків (статеве життя, сексуальна сумісність, ерогенні зони, оргазм), репродуктивної сфери, а також можливими відхиленнями і захворюваннями у статевій сфері (захворювання статевих органів, венеричні захворювання, ВІЛ / СНІД тощо). У хлопців ці питання викликають значно менший інтерес – десь 30–35 %.

Найменший інтерес і в хлопців, і в дівчат, на жаль, викликають питання, пов'язані з елементарними поняттями статі (менструація, полюції, ерекція), сімейно-ролевою сферою стосунків, відхиленнями і нестандартними формами сексуальної поведінки, а також питання соціально-статевого характеру (релігія і секс, проституція, паління).

Наступне питання, яке стало предметом нашого аналізу, стосувалося джерел інформації сексологічного характеру. Виявилось, що у хлопців важливий шлях отримання інформації про секс – сексуальне експериментування (45 %), далі йде порнографія (42,5 %), потім джерелом

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

отримання інформації є друзі, приятелі (40 %), інтернет та соціальні мережі (37,5 %), сім'я (майже 15 %) і на останньому місці – книги, журнали, газети (5 %). У дівчат найбільш розповсюдженим джерелом інформації про секс є інтернет і соціальні мережі (67,4 %), подруги (53,5 %), сім'я (32 %, сексуальне експериментування (15,9 %), і нарешті – книги, журнали, газети (8,6 %). Важливо те, що і в дівчат, і в хлопців сім'я як джерело інформації про секс стоїть далеко не на першому місці, що ще раз доводить необхідність сексуального інформування школярів.

Щодо такого важливого каналу інформації, як батьки, то тут думки підлітків і самих батьків суттєво розходяться. На питання: «Хто має турбуватися про статеву просвіту і репродуктивне здоров'я підлітків?» відповіді розподілились наступним чином (табл. 1):

Таблиця 1

Джерело інформації	Підлітки	Батьки
Школярі	60,8	4,5
Батьки	45,6	90,3
Лікарі-фахівці	43,0	62,3
Центри планування сім'ї	31,6	40,2
Відповідні шкільні програми	24,7	41,7
Засоби масової інформації	21,5	18,2
Педагоги	10,4	17,4

Як видно, думки батьків кардинально відрізняються від думок підлітків. Батьки відводять собі головну роль у сексуальному вихованні, а підлітки – собі.

Аналіз стану сформованості гігієнічних навичок у дівчат-підлітків показав, що у більшості опитаних нами (78 %) потреба стежити за чистотою свого тіла на достатньому рівні. Однак у 20 % дівчат деякі гігієнічні навички (провітрювання кімнати, миття рук перед їжею і після туалету, вмивання перед сном) перебувають на рівні коливання, без постійного нагадування дорослих ці гігієнічні навички чи зовсім не проявляються або реалізуються від випадку до випадку. Хлопці не навчені елементарним гігієнічним процедурам. А в результаті 30 % хлопців так чи інакше мають порушення у будові чи функціонуванні статевих органів і тісно пов'язаних з ними систем організму. Викликає стурбованість незнання багатьма школярами правил особистої гігієни в носінні одягу відповідно до погоди.

Низькою у підлітковому середовищі є культура підтримання сексуального та репродуктивного здоров'я. Опитування студенток I курсу ТНПУ засвідчило, що ніколи не були на прийомі у гінеколога 76,8 % опитаних дівчат шкільного віку, тоді як в Україні повинен здійснюватись обов'язковий плановий огляд гінекологів для дівчат з 10 років. А багатьох турбували менструальні порушення, неприродні болі чи незвичні виділення. Лише 22,1 % дівчат, котрі займалися лікуванням тих чи інших гінекологічних захворювань, звернулись за допомогою до лікаря. Цей показник майже дорівнює кількості тих, хто займався самолікуванням (17,1 %). Про хлопців у цьому контексті важко говорити, бо вони про своє репродуктивне майбутнє навіть не задумувалися.

Недостатнім є й рівень знань школярів про планування сім'ї, безпечний секс, контрацепцію тощо. Про це свідчить самооцінка старшокласниками шкіл Тернополя і області (опитано 496 осіб) про методи і засоби попередження вагітності: так, найвищою оцінкою себе оцінили 15,1 % юнаків і 11,5 % дівчат, чотири бали виставили собі 47,5 % і 48,4 % відповідно, на три бали згодилися 24,3 % і 21,5 %, нижчими балами оцінили себе 11,9 % хлопців і 16,6 % дівчат (в інших відповіді не було). Лише 2 % респондентів сказали, що вони отримали знання про запобігання вагітності у школі. Найвідомішими для школярів засобами контрацепції були презервативи (98 % – юнаки, 89 % – дівчата), комбіновані оральні контрацептиви (59,4 % і 56,0 % відповідно), внутрішньоматкова спіраль (58,9 % і 73,9 %), перерваний статевий акт (24,5 % і 50,1 %).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити фактори, котрі гальмують сексуальну соціалізацію в українській школі: ослаблення моральних регуляторів сексуальних практик; низький рівень теорії статевого виховання та сексуальної просвіти; відсутність точно вироблених програмних концепцій; недооцінка цієї частини виховання в загальній системі виховання та освіти; несприятливі суспільні, кадрові і матеріально-технічні умови; відсутність

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

належних методичних рекомендацій для вчителів зі сексуальної освіти дітей; брак літератури для вчителів і дітей щодо формування сексуально освіченої особистості.

Наведені матеріали опитування свідчать про вкрай низький рівень сексуальної соціалізації школярів, недостатню роботу сім'ї та школи в цьому напрямку. До речі, про існування Стандартів сексуальної освіти не знали 95 % педагогів і майже 100 % батьків. Тому про імплементацію Стандартів в українську школу зайво говорити. Через це група дослідників в складі викладачів кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ТНПУ, наукових співробітників Центру гендерного виховання учнівської та студентської молоді, створеного спільно університетом та НАПН України, перед тим, як розпочати впровадження ідей європейського документа, змушена була провести значну роз'яснювальну роботу з педагогічною громадськістю регіону, здійснити широке батьківське навчання із вказаної проблематики.

Ретроспективно проаналізувавши досліджувану проблему, ми встановили, що в Україні ставлення до сексуальної освіти було і залишається суперечливим. Якщо статеве виховання як аспект морального виховання визнавалось і заохочувалось ученими, то питання сексуальної освіти було наповнене суперечностями. Необхідні з точки зору суспільної доцільності обмеження сексуальної активності породили крайні форми ідеологічних, моральних, релігійних і побутових установок, згідно з якими сексуальні стосунки доцільні лише заради продовження роду і тільки в цьому варіанті були прийнятними і терпимими. Інформація про статеві стосунки розцінювалась як шкідлива для підростаючого покоління. Праці вчених-педагогів з проблем сексуального виховання тривалий період зводилися до проповіді творчої активності і спортивних занять як «замінників» статевої поведінки. Окремі дослідники, не заперечуючи статевого виховання, вважають, що сексуальну освіту учнівська молодь повинна отримати шляхом самоосвіти – пошуком інформації та експериментуванням.

В українській педагогічній практиці і науці існували різні і навіть інколи протилежні думки про доцільність сексуальної соціалізації школярів, були як її прихильники, так і противники. Перші відзначали важливість формування у дітей статевої свідомості і поведінки, достовірних знань з біології, психології, медицини стосовно проблематики статевих стосунків (О. Бялик, Т. Говорун, І. Даценко, О. Кікінежді, Т. Паничок). Інші (М. Самарець й ін.) вважали, що просвіту і виховання дітей варто заборонити, оскільки вони стимулюють ранні статеві стосунки, сприяють аморальній поведінці. На жаль, проблеми сексуальної соціалізації школярів належали до тих, які ігнорувались чи виключались зі сфери дослідження педагогічної науки. Невипадково нинішнє статеве виховання, як і століття тому, нерідко обмежене фізіологічними та медичними аспектами і нехтує педагогічні, забуваючи про той багатий вітчизняний і зарубіжний психолого-педагогічний спадок, який вимагає вивчення і подальшого переосмислення з урахуванням норм моралі, що змінилися, сучасних умов життя.

Навіть католицька церква, яка довгий час не схвалювала запровадження в закладах освіти сексуальної соціалізації, змінила своє ставлення до неї. «Я вважаю, що ми повинні забезпечити статеве виховання в школах», – заявив Папа Римський Франциск. – Секс – це дар від Бога...». На його думку, не в кожній сім'ї через сімейну ситуацію чи неготовність батьків говорити про сексуальність можлива якісна сексуальна освіта. «Школа це компенсує», – сказав він, додавши, що якщо сексуальна освіта не передбачена, то «порожнеча буде заповнена будь-якою ідеологією» [8].

Стандарти враховують, що термін «сексуальна освіта» використовується у широкому визначенні, яке включає в себе не лише фізичні, емоційні та інтерактивні аспекти сексуальності і статевих відносин, а й різноманітність інших аспектів – таких, як дружба, відчуття безпеки, почуття впевненості і привабливості. Аналізуючи зарубіжний досвід статевого виховання, ми переконалися, що нині немає єдиних підходів до оптимального віку, з якого варто в школах запроваджувати курс сексуальної освіти, його змісту і структури, обов'язковості чи факультативності, дидактичних підходів тощо.

В окремих європейських країнах (Австрія, Ісландія, Фінляндія, Швеція) в школах викладається окремий курс сексуальної освіти (щоправда, під різними назвами), а в більшості проблеми сексуального характеру включаються в інші шкільні предмети: в німецьких школах був нагромаджений подібний досвід включення біологічних аспектів в курс біології, медичних – гігієни, соціальних – історії, моральних – у спеціально організовані дискусії. Залежно від

країни, типу шкільного закладу та інших умов проблеми сексуальної соціалізації включають до уроків громадянської освіти, соціальної орієнтації або навичок, охорони здоров'я, філософії, релігієзнавства, мови чи фізкультури [3, с. 94]. Основний предмет і спеціалізація вчителя сильно впливають на зміст і методику викладання.

Хорошим підходом, який забезпечує більш повне охоплення різних питань сексуального характеру, є розподіл уроків між різними вчителями, що робить його міждисциплінарним предметом. Як показує досвід, важливо, щоб у такому разі один з учителів відповідав за загальну координацію матеріалів і викладеного змісту. Принцип мультидисциплінарності функціонує у більшості зарубіжних країн [5]. Він полягає в тому, що сексуальна соціалізація здійснюється не лише тоді, коли про це вказано у навчальному плані, а й на всіх заняттях і в усіх місцях шкільного життя, заплановано і поза планом, свідомо і несвідомо.

Реалізована в школах країн Заходу статевая освіта: робить можливим для учнів розуміння фізичних і психічних змін; вчить позитивно трактувати власну сексуальність; полегшує розуміння протилежної статі і служить побудові правильних стосунків між ровесниками; протистоїть стереотипам і міфам про секс, які розповсюджуються ровесниками, молодіжними медіа; формує нормативні переконання стосовно сфери сексуального життя тощо.

Детальне вивчення «Стандартів сексуальної освіти в Європі» та дослідження постановки сексуальної соціалізації в зарубіжних країнах дали можливість обґрунтувати необхідність використання в Україні таких елементів іноземного досвіду: сприйняття сексуальної соціалізації учнівської молоді як інтегральної частини всебічного виховання; врахування історичних та соціокультурних умов розвитку національної ментальності; автономія шкіл у плануванні та реалізації основних тем сексуальної освіти; використання різноманітних стратегій і технологій навчання, а саме: медіа-технологій, відеоінформаційних, інтерактивних та проектних технологій, особистісно зорієнтований підхід до кожної дитини; наявність в кожному закладі освіти системи моніторингу результативності сексуальної соціалізації учнів; прив'язка сексуальної соціалізації до дошлюбної підготовки школярів та відповідального батьківства; відповідність змісту, форм і методів сексуальної соціалізації віковим особливостям учнів (у т. ч. етапам статевого розвитку), а також рівневі їхніх знань із конкретної теми; поширення «інформаційних бюлетенів» про сексуальне насильство, статеве дозрівання, сексуальну орієнтацію, сексизм і гомофобію, контрацепцію, профілактику венеричних захворювань тощо; створення для школярів можливостей уміло висловлювати свої думки і судження на сексуальну тематику; обговорення впливу на молодь секстингу та безпеки обміну між учнями цифровими зображеннями з еротичним чи порнографічним контекстом; показ сексуальності в позитивному світлі, акцент на приємних аспектах сексу і відносин; формування толерантності до нетрадиційних сексуальних орієнтацій (про що в українських закладах освіти навіть не заікаються); допомога в розвитку навичок захисту від сексуального примусу чи насильства і нарешті підтримка держави та обов'язковий статус курсу із сексуальної освіти в навчальному закладі, партнерство школи та сім'ї, державних і громадських організацій, різних консультаційних центрів. Цей досвід сформувався в ЄС саме під впливом Стандартів.

Міждержавні порівняння дозволили нам виділити загальні чинники, що сприяють успішній реалізації сексуальної освіти. Передовсім, вона не призводить до підвищення сексуальної активності, ризикованої сексуальної поведінки або захворювань, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ-інфекції. Сексуальна соціалізація повинна розглядатися і обговорюватися відкрито, як позитивна, інтегративна частина здоров'я. Програми сексуальної соціалізації можуть вважатися успішними, якщо вони мають один або кілька з наступних результатів: відтягування моменту настання статевої активності; зменшення кількості незахищених статевих контактів; вироблення навичок використання контрацептивних засобів. Для підвищення ефективності необхідний комплексний підхід, щоб програми сексуальної освіти розглядалися не ізольовано від інших питань, а були важливим компонентом більш широких ініціатив, спрямованих на поліпшення стану здоров'я і благополуччя молодих людей.

Отримані в процесі дослідницької роботи результати дають нам підстави стверджувати, що учнівську молодь необхідно вчити: без забобонів сприймати власну сексуальність і сексуальність іншого; кваліфіковано розмовляти про сексуальність і судити про неї; розвивати і тренувати критичний підхід і приймати вільне рішення щодо

власних і чужих сексуальних установок; проявляти повагу сексуальної свободи інших; поважати і реалізовувати сексуальність у різноманітних стосунках між статями; оцінювати можливості і ризик при особистій реалізації сексуальних бажань; оцінювати суспільне значення сексуальності; сприймати людську сексуальність як здорову і нормальну частину життя; проявляти рішучість, відмовляючись від нездорових звичок, тощо.

Якщо більшість українських педагогів та обивателів вважають основною проблемою сексуальної освіти її розбещувальний характер, то, на нашу думку, Стандарти, маючи на увазі просвіту і статеве виховання, практично ігнорують таку важливу складову сексуальної соціалізації, як формування сексуальної культури молоді. Йдеться не про навчання підлітків сексу, а про комплекс питань, вирішення яких збагачує життя конкретної людини. Стандарти ні словом не згадують такі важливі питання, як сексуальні цінності, гігієна і психогігієна сексуального спілкування, вербальна еротика, сексуальний імідж, гендерні особливості сексуальності, сексуальна гармонія і партнерство, сексуальна адаптація і багато інших проблем, без розуміння яких сексуальна освіта в рамках Стандартів не дасть позитивного ефекту.

Уявлення юнаків і дівчат про сексуальну культуру, на жаль, розмиті, інтуїтивні, не систематизовані. Майже 40 % старшокласників і студентів молодших курсів ТНПУ висловилися, що сексуальна культура є нічим іншим, як ставленням особистості до власного сексуального життя і статевої поведінки. 12 % респондентів бачать у ній систему дій і ставлень, за допомогою яких задовольняється статевий потяг особистості. Навіть до випадкових сексуальних контактів 72 % юнаків і 45 % дівчат загалом ставляться позитивно.

Сексуальна культура включає в себе: спроможність прогнозувати ситуації, здатність своєчасно і відверто розмовляти з партнером (наприклад, про попередження вагітності), вміння користуватися презервативом, обізнаність про власний діапазон прийнятності, вміння ясно висловлювати свої бажання та очікування, емпатію щодо партнера, вміння розділяти з партнером емоційні почуття, навички самоконтролю, вміння вирішувати конфлікти тощо. Але отримати більш повне задоволення і насолоду в коханні отримує той, хто опанував знаннями та вміннями їх використовувати на практиці в «*ars amande*» («мистецтво кохання»).

У результаті дослідження ми прийшли до висновків, що відповідно до рекомендацій «Стандартів сексуальної освіти в Європі» сексуальна соціалізація повинна:

- починатися з формування позитивного ставлення до сексуальності і сексуального здоров'я;
- бути орієнтована не тільки на інформування, а й на формування, розвиток школярів, зумовлювати адекватні реакції;
- включати в себе як проблеми сексуальної освіти і статевого виховання, так і формування сексуальної культури;
- стати невід'ємною складовою фамілістичної підготовки школярів.

Хоча Стандарти зосереджуються на шкільній сексуальній освіті, це не означає, що школа є єдиною у цій справі; в них висловлюється побажання поєднання формальної і неформальної сексуальної освіти, підвищення інформованості батьків і громадськості.

В Європі практично готова правова база для покрокового запровадження в школах курсу сексуальної освіти, яку може використати Україна. Варто проявляти обережність у порівнянні даних з окремих країн, дублюванні чужого досвіду, механічному перенесенні його на національний ґрунт. У нашій державі доцільно не лише запровадити відповідний курс в шкільні плани, а й необхідне зведення сексуальної освіти в ранг обов'язкового предмета, що є важливим аспектом його викладання. Як видно з досвіду деяких європейських країн, коли навчальний предмет стає обов'язковим, увага до нього слабшає і його результативність зменшується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бялик О. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Умань, 2017. 547 с.

2. Конституційний суд Австрії дозволив реєструвати громадянам третю стать. URL: <https://ukr.segodnya.ua/world/europe/konstitucionnyy-sud-avstrii-razreshil-registrirovat-grazhdanam-tretyi-pol-1150884.html>
3. Кравець В. П. Зміст, форми і технології статевого виховання школярів у зарубіжних країнах. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2018. № 3. С. 88–97.
4. Легалізація одностатевих шлюбів у країнах світу. Довідка. URL: https://www.lgbt.org.ua/news/show_722/
5. Паничок Т. Я. Статеве виховання учнівської молоді у Німеччині: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2010. 163 с.
6. Потапова Т. Життя без дітей: чайлдфрі по-українськи. URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2009/11/12/33004/>
7. Про так звану «легалізацію інцесту» в Європі. URL: <http://uogcc.org.ua/ua/letters/article/?article=16192>
8. «Секс – не монстр»: Папа Римський виступив з потужною заявою. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/seks-tse-ne-monstr-papa-rimskij-vistupiv-z-potuzhnoyu-zayavoyu.htm>
9. США: постнатальний аборт, або Вбивство дитини після народження. URL: <https://credo.pro/2019/02/230171>
10. Medero F. Programa de Educación Afectivo Sexual. Educación Secundaria Edita: Junta de Andalucía. Consejería de Educación y Ciencia e Instituto Andaluz de la Mujer, 2009. 32 s.
11. Policies for Sexuality Education in the European Union. Brussels: European Parliament. 2013. 52 p.
12. Standards for Sexuality Education in Europe. WHO Regional Office for Europe and BZgA. Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne, 2010. 75 p.

REFERENCES

1. Bialyk O. Suchasni tendencii statevoho vykhovannia uchnivskoi molodi v krainakh Yevrosiuzu. [Current trends in sexual education of students in the European Union]: Scientific thesis for the Degree of the Doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.07. Uman, 2017. 547 p.
2. Konstituciini sud Avstrii dozvoliv reiestruvaty hromadianam tretiu stat. [The Austrian Constitutional Court has allowed citizens to register a third sex]. URL: <https://ukr.segodnya.ua/world/europe/konstitucionnyy-sud-avstrii-razreshil-registrirovat-grazhdanam-tretyi-pol-1150884.html>
3. Kravets V. P. Zmist, formy i tekhnolohii statevoho vykhovannia shkoliariv u zarubizhnykh krainakh. [Content, forms and technologies of sexual education of schoolchildren in foreign countries.] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Pedahohika. 2018. № 3. P. 88–97.
4. Lehalizaciia odnostatevykh shlubiv u krainach svitu. Dovidka. [Legalization of same-sex marriages in the world]. URL: https://www.lgbt.org.ua/news/show_722/
5. Panychok T. Ya. Stateve vykhovannia uchnivskoi molodi u Nimechchyni. [Sex education of student youth in Germany]: Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.07. Ternopil, 2010. 163 p.
6. Potapova T. Zhyttia bez ditei: chaildfri po-ukrainsky. [Life without children: childfree in Ukrainian]. URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2009/11/12/33004/>
7. Pro tak zvanu «lehalizaciiu incestu» v Yevropi. [On the so-called “legalization of incest” in Europe]. URL: <http://uogcc.org.ua/ua/letters/article/?article=16192>
8. “Seks tse ne monstr”: Papa Rimski vystupyv z potuzhnoiu zaiavoiu. [Sex is not a monster: The Pope made a powerful statement]. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/seks-tse-ne-monstr-papa-rimskij-vistupiv-z-potuzhnoyu-zayavoyu.htm>
9. SShA: postnatalni abort, abo Vbyvstvo dytyny pislia narodzhennia. [USA: Postnatal Abortion, or Murder of a Child after Birth]. URL: <https://credo.pro/2019/02/230171>
10. Medero F. Programa de Educación Afectivo Sexual. Educación Secundaria. Edita: Junta de Andalucía. Consejería de Educación y Ciencia e Instituto Andaluz de la Mujer, 2009. 32 s.
11. Policies for Sexuality Education in the European Union. Brussels: European Parliament. 2013. 52 p.
12. Standards for Sexuality Education in Europe. WHO Regional Office for Europe and BZgA. Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne, 2010. 75 p.